

Spis treści

Wstęp	7
I. Przyrodnicze środowisko człowieka i jego charakterystyka	13
1. Środowisko przyrodnicze – przybliżenie pojęcia	13
2. Podstawowe składniki środowiska przyrodniczego i ich charakterystyka	16
3. Środowisko przyrodnicze a zdrowie człowieka	24
II. Przyroda w procesie wychowawczo-dydaktycznym przedszkola ...	29
1. Pojęcie, cele i zasady edukacji przyrodniczej w przedszkolu	29
2. Treści przyrodnicze w podstawie programowej i w wybranych programach wychowania w przedszkolu	39
3. Rozpoznawanie i rozwijanie inteligencji przyrodniczej u dzieci przedszkolnych	49
4. Konstrukttywizm jako ożywcza zmiana w edukacji przyrodniczej w przedszkolu	53
5. Niektóre wyniki badań nad znajomością pojęć i zagadnień przyrodniczych przez dzieci w wieku przedszkolnym	60
III. Zbliżanie dzieci przedszkolnych do przyrody ożywionej	67
1. Tendencje w zaznajamianiu dzieci przedszkolnych z przyrodą ożywioną	67
2. Metody zbliżania dzieci przedszkolnych do przyrody ożywionej	72
3. Formy zbliżania dzieci przedszkolnych do przyrody ożywionej	81
4. Praca nauczyciela nad zbliżaniem dzieci przedszkolnych do przyrody ożywionej	91
IV. Przyroda nieożywiona w edukacji przedszkolnej	129
1. Przyroda nieożywiona w przedszkolu – rozważania wstępne	129
2. Metody zbliżania dzieci do przyrody nieożywionej	131
3. Kształtowanie pojęć przyrody nieożywionej u dzieci przedszkolnych	143
4. Doświadczenia, eksperymenty i obserwacje w kształtowaniu pojęć i zaznajamianiu dzieci ze zjawiskami przyrody nieożywionej	153

V. Warunki sprzyjające zbliżaniu dzieci przedszkolnych do przyrody	165
1. Podmiotowość dziecka w procesie edukacji przyrodniczej w przedszkolu	165
2. Przestrzeń edukacyjna zbliżająca dzieci do przyrody	172
3. Przygotowanie nauczyciela do realizacji treści przyrodniczych w przedszkolu	186
4. Współpraca przedszkola z rodzicami w zakresie zbliżania dzieci do przyrody	189
Zakończenie	193
Słownik terminów przyrodniczych	197
Bibliografia	203
Summary	209

Wstęp

Przyroda jest dla dziecka w wieku przedszkolnym najbardziej dostępnym i niewyczerpanym źródłem przeżyć, wiedzy i działania. Dzięki temu przyroda, bardziej aniżeli inna dziedzina życia, wpływa na wielostronny rozwój małego dziecka i ciągle wzbogacanie jego osobowości. Dlatego też dzieci powinny mieć jak najwięcej okazji do tego, by obserwować przyrodę, wykonywać doświadczenia i eksperymenty przyrodnicze, a więc poznawać ją wszystkimi zmysłami oraz poprzez własną aktywność badawczą. Jest to ważne, gdyż domeną wieku przedszkolnego jest poznawanie świata, a więc także świata przyrody, wszystkimi zmysłami, poprzez bezpośrednie obcowanie z okazami, osobliwościami i zjawiskami przyrody ożywionej i nieożywionej. Poza tym świat przyrody stwarza duże możliwości do zespołowej pracy dzieci powiązanej z odpowiedzialnością za jej wyniki. Wspólny wysiłek i efekty, które ta praca przynosi, kształtują u przedszkolaków potrzebę współpracy, współdziałania z rówieśnikami, a także opiekuńczy stosunek do przyrody i poczucie odpowiedzialności za jej stan.

Kontakt z przyrodą w różnych porach roku budzi u dzieci uczucia zachwytu, radości, a także smutku i zadumy. Korzystnie też wpływa na samopoczucie kilkulatek, na ich zdrowie fizyczne, psychiczne i społeczne. Dlatego dzieci powinny mieć jak najwięcej okazji do bezpośredniego obcowania z przyrodą. Szczególnie pierwsze kontakty są niezwykle ważne, bo nasuwają wiele pytań, skłaniają do ich sprawdzania, a także budzą chęć wykorzystania zdobytej wiedzy przyrodniczej w różnych sytuacjach codziennego życia. W kontaktach dzieci z przyrodą, w bezpośrednim obcowaniu z nią w sposób naturalny przenikają się elementy poznania, społecznego działania, doznań emocjonalnych i estetycznych oraz zaspakajania potrzeby ruchu.

Bezpośredni kontakt z przyrodą korzystnie wpływa na rozwój fizyczny dziecka. Pod wpływem przyrody dziecko staje się odporniejsze na choroby, wzmacnia się jego system nerwowy, pogłębia sen, wzrasta

apetyt i aktywność ruchowa. Dzięki zabawom i grom ruchowym w otoczeniu przyrodniczym zwiększa się wydolność organizmu dziecka, a także rozwija się jego ogólna sprawność ruchowa i motoryczna, a więc siła, wytrzymałość, szybkość, zręczność oraz umiejętności ruchowe niezbędne w różnych sytuacjach przedszkolnego i codziennego życia.

Przyroda korzystnie wpływa na rozwój elementarnych pojęć i procesów poznawczych, takich jak: spostrzegawczość, myślenie, mowa, uwaga, pamięć, wyobraźnia. Obcowanie z przyrodą pozwala dziecku dostrzec związki i zależności między faktami i zjawiskami, wyodrębnić cechy wspólne i różniące konkretne okazy przyrodnicze, odkryć właściwości materiału przyrodniczego oraz zależności między rozwojem roślin i zwierząt. Dzięki bezpośrednim kontaktom z przyrodą dziecko zaczyna zdawać sobie sprawę z tego, że człowiek jest jej częścią i podlega wszystkim jej prawom. Dlatego też powinien czuć się za nią odpowiedzialny.

Poprzez kontakt z przyrodą dziecko nie tylko dostrzega jej piękno, tajemniczość, siłę, moc, ale także ustosunkowuje się do tego, co poznaje, do najróżniejszych okazów, osobliwości i zjawisk przyrodniczych. Niektóre z nich wywołują radość, zadowolenie, a inne smucą. Na przykład dziecko cieszy pogodne niebo, z przyjemnością uważnie się przygląda kolorowym kwiatom w ogrodzie, z radością obserwuje pływające rybki w akwarium. Smutek u dziecka może wywołać pochmurny i deszczowy dzień, widok polany leśnej zaśmieconej przez człowieka czy połamane drzewa w lesie. Świadczy to o tym, że przyroda nie jest dla dziecka obojętna i korzystnie wpływa na jego rozwój emocjonalny, na stosunek do świata roślin i zwierząt, krajobrazu, lasów, gór, zachodu słońca, morza oraz wielu innych okazów i zjawisk przyrodniczych. Uczucia do przyrody wzbogacają osobowość dziecka, a uczucia do roślin i zwierząt są jakby wstępem uczuć przyjaźni do wszystkiego, co żyje. Dlatego w przedszkolu wdraża się dzieci do opieki nad roślinami i zwierzętami, dzięki czemu kilkulatki poznają potrzeby tych organizmów, przywiązują się do nich, a to może stać się podstawą do rozwijania przyjaźni wobec ludzi i pogłębiania uczuć humanitarnych. Jeżeli nauczyciel jest świadomy integracji możliwości rozwojowych tkwiących w świecie przyrody, ma pełne szanse wykorzystania ich i będzie starał się zapewnić swym wychowankom kontakt oraz bezpośrednie obcowanie z przyrodą. Dzięki temu dzieci rozumieją, że każdy człowiek jest częścią przyrody, a wszystko, co zagraża przyrodzie, stanowi też zagrożenie dla człowieka. Jest to ważne, gdyż w cza-

sach współczesnych degradacja i dewastacja środowiska przyrodniczego nasila się. Dlatego już w przedszkolu zbliżanie dzieci do przyrody połączone jest z kształtowaniem świadomości środowiskowej i pokazanie, jak skutecznie można likwidować negatywne następstwa działań człowieka. Zbliżając dzieci przedszkolne do przyrody dobrze byłoby pamiętać o łacińskiej sentencji *festina lente* – spiesz się powoli, bo wtedy więcej przeżyjesz, zobaczysz, spotkasz, zrozumiesz.

W pracy z dziećmi w wieku przedszkolnym najczęściej zwraca się uwagę na przyrodę ożywioną, a więc na przybliżanie kilkulatek świata roślin i zwierząt. Natomiast trochę po macoszemu traktuje się przyrodę nieożywioną twierdząc, że jest to zbyt trudne dla małego dziecka. Doświadczenie jednak uczy i badania różnych autorów wskazują na to, że dzieci interesują się przyrodą nieożywioną i jest ona dla nich niezwykle interesującym i bogatym obiektem poznania. Dlatego w książce ukazano, jak przestrzegając wspomnianej już zasady *festina lente*, a więc spiesząc się powoli zbliżać dzieci do przyrody ożywionej i nieożywionej, by nie tylko ją poznały, ale także przeżyły i zrozumiały.

Prezentowana książka należy do dziedziny stosowanej pedagogiki przedszkolnej, gdyż ukazuje możliwości realizowania celów i założeń edukacji przyrodniczej w przedszkolu. Do jej opracowania skłoniły autorkę doświadczenia, wynikające z kształcenia kandydatów do zawodu nauczycielskiego oraz obserwacje pracy nauczycieli nad zbliżaniem dzieci przedszkolnych do przyrody ożywionej i nieożywionej.

Książka adresowana jest do nauczycieli i kandydatów na nauczycieli przedszkoli, a także do roztropnych i mądrych rodziców oraz do tych dorosłych, którzy troszczą się o rozwój dziecka, jego dobro i szczęście. Tworzy ją pięć rozdziałów poprzedzonych wstępem, który wprowadza w jej problematykę.

W rozdziale I pod tytułem „Przyrodnicze środowisko człowieka i jego charakterystyka” przybliżono pojęcie *środowisko przyrodnicze*, a jego treść zilustrowano na schemacie przedstawionym na rysunku 1. W środowisku przyrodniczym wyodrębnia się biotyczne i abiotyczne składniki, które są ze sobą powiązane różnymi związkami i zależnościami o charakterze dynamicznym. Te oddziaływania są źródłem zmian stale zachodzących w przyrodzie. Dlatego też scharakteryzowano biotyczne i abiotyczne składniki środowiska przyrodniczego oraz ukazano ich wpływ na zdrowie człowieka. Pokazano, że czyste, nieskażone środowisko przyrodnicze ko-

rzystnie wpływa na zdrowie fizyczne, psychiczne i społeczne człowieka, natomiast zdezastrowane środowisko przyrodnicze ma wybitnie negatywny wpływ na stan jego zdrowia. Objawia się to zapadaniem ludzi na różne choroby, wyzwaniem się fizjologicznych mechanizmów obronnych, które negatywnie wpływają na psychikę osób w różnym wieku oraz w nieuzywanej zmieniających się zmianach fizjologicznych.

W rozdziale II – „Przyroda w procesie wychowawczo-dydaktycznym przedszkola” – zdefiniowano pojęcie *edukacja przyrodnicza* oraz przedstawiono cele edukacji przyrodniczej w przedszkolu, zwracając uwagę na to, że wynikają one z aktualnej podstawy programowej, właściwości psychofizycznych dziecka, paradygmatu edukacji podmiotowej i świata przyrody. Ukazano też treści przyrodnicze w aktualnej podstawie programowej i w takich programach wychowania w przedszkolu, jak *Wesołe przedszkole i przyjaciele* oraz *Rośnij z Didasko. Program wychowania przedszkolnego (dla dzieci od 3 do 5 lat)*. Przedstawiono, na czym polega konstruktywistyczne podejście do edukacji przyrodniczej w przedszkolu, a nawiązując do Raportu Jacquesa Delorsa pokazano, że dobrze byłoby edukację przyrodniczą w przedszkolu oprzeć na czterech filarach (uczyć się, aby wiedzieć; uczyć się, aby działać; uczyć się, aby żyć wspólnie; uczyć się, aby być). Pokazano też, jak rozpoznawać i rozwijać inteligencję przyrodniczą u dzieci. Rozdział zamyka przedstawienie niektórych wyników badań nad znajomością pojęć i zagadnień przyrodniczych przez dzieci przedszkolne.

Rozdział III – „Zbliżanie dzieci przedszkolnych do przyrody ożywionej” – przedstawia tendencje w zaznajamianiu dzieci ze światem roślin i zwierząt. Omówiono w nim także metody i formy zbliżania przedszkolaków do przyrody ożywionej z wyeksponowaniem metod wynikających z koncepcji wielostronnego kształcenia, gdyż wyzwają one aktywność intelektualną, emocjonalną i praktyczną dzieci. Dzięki temu kilkulatki nie tylko zdobywają określony zasób wiedzy, którą rozumieją i potrafią wykorzystać w codziennym życiu, ale także przyroda staje się dla nich wartością, którą potrafią obronić i do której potrafią przekonać innych. Rozdział kończą rozważania dotyczące pracy pedagogicznej nauczyciela nad zbliżaniem przedszkolaków do przyrody ożywionej. Zaprezentowano tutaj konkretne przykłady pracy z dziećmi, z których nauczyciel może skorzystać, przybliżając swoim wychowankom problematykę związaną z przyrodą ożywioną.

W rozdziale IV zatytułowanym „Zbliżanie dzieci przedszkolnych do przyrody nieożywionej” przedstawiono, co wchodzi w zakres przyrody nieożywionej i dlaczego warto oraz trzeba zbliżać do niej małe dzieci. Scharakteryzowano metody zbliżania dzieci do przyrody nieożywionej. Zwrócono uwagę na te metody, które charakterystyczne są dla nauk przyrodniczych z wyeksponowaniem metody projektów, gdyż umożliwiała ona dzieciom stawać się badaczami, odkrywcami, naukowcami. Przedstawiono też, jak wygląda kształtowanie pojęć przyrody nieożywionej u dzieci z wyeksponowaniem etapów zaproponowanych przez Lwa Wygotskiego i Wincentego Okonia. Na końcu ukazano rolę doświadczeń, eksperymentów obserwacji w zbliżaniu przedszkolaków do przyrody nieożywionej.

„Warunki sprzyjające zbliżaniu dzieci przedszkolnych do przyrody” to tytuł rozdziału V, w którym mówi się o tym, że respektowanie podmiotowości dziecka korzystnie wpływa na zdobywanie wiedzy o przyrodzie poprzez samodzielne doświadczenia, badanie, eksperymentowanie w materialnej i mentalnej przestrzeni edukacyjnej. Dlatego też scharakteryzowano wybrane elementy przestrzeni edukacyjnej, takie jak szkoła leśna, las, bagienko leśne, park, łąka, pole uprawne, staw, kącik przyrody, ogród przedszkolny, plac zabaw. Zwrócono też uwagę na to, że od dobrego merytorycznego, metodycznego i formalnego przygotowania nauczyciela zależy skuteczność jego poczynań pedagogicznych związanych ze zbliżaniem dzieci przedszkolnych do przyrody. Nauczyciele w tych poczynaniach nie mogą być osamotnieni i muszą wesprzeć ich rodzice. Dlatego rozdział ten zamykają rozważania związane z włączaniem rodziców w życie przedszkola i w edukację przyrodniczą swoich dzieci.

Książka zawiera zakończenie, słownik terminów przyrodniczych, bibliografię oraz streszczenie w języku angielskim.

Mamy nadzieję, że książka będzie dobrze służyła nauczycielom przedszkola i kandydatom do tego zawodu. Z uwagi na to, że zamieszczono też konkretne przykłady praktyczne, może być również wykorzystywana przez rodziców wtedy, gdy podejmą trud zaznajamiania swoich dzieci z okazami, osobliwościami i zjawiskami przyrodniczymi.